

Krzysztof Gorczyca, Józef Kapustka

Chełmno n. Nerem, gm. Dębie, woj. konińskie. Obóz zagłady

Informator Archeologiczny : badania 20, 213-214

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BORÓWEK, gm. Bielawy
woj. skierniewickia
Stanowisko 1

patrs
późne średniowiecze

BRODNIA DOLNA - Stary Dwór, gm. Buczek
woj. sieradzkie
Stanowisko 2

Konserwator Zabytków Archeologicznych
w Sieradzu

Badania prowadził mgr Tadeusz J. Horbacz /autor sprawozdania/ przy współpracy mgr Elektry Wójcickiej; prace konsultował doc. dr hab. Leszek Kajzer. Finansował WKZ w Sieradzu. Pierwszy sezon badań. Dwór nowożytny na kopcu.

Stanowisko nie uwzględnione w powstałej ostatnio monografii L. Kajzera, J. Augustyniaka /Wstęp do studiów nad świeckim budownictwem obronnym sieradzkiego w XII-XVII/XVIII wieku, Łódź 1986/, zlokalizowane zostało podczas badań powierzchniowych AZP w listopadzie 1985 r. /arkusz 71-49/. Znajduje się ono w dolinie rzeki Końskiej, na wschodnim skraju wsi, obecnie na półwyspie wcinającym się w staw hodowlany, z zachowanymi od północy, południa i wschodu śladami fosy szerokości 8-10 m. Obszar stanowiska wyniesiony jest około 2 m ponad lustro wody stawu; jego kształt zbliżony jest do elipsy o osi dłuższej na linii W-E, liczącej ponad 50 m i krótszej /N-S/, 30-metrowej.

Podczas tegorocznych prac wykonano przekrój przez kopiec wzdłuż linii zbliżonej do osi W-E, zakładając 5 wykopów badawczych /wykopy I-IV o wymiarach 10 x 1,5 m każdy oraz V - 3 x 1,5 m/. Pozwoliły one m.in. na:

1. rozpoznanie stratygrafii stanowiska /np. uchwycenie poziomu próchnicy pierwotnej z okresu budowy założenia i śladów rozplantowania materiału z kopania fosy/;
2. natrafienie na relikty najprawdopodobniej dwóch budynków drewnianych o konstrukcji naziemnej, sugerujących zabudowę skrzyżkową /?/, o szerokości /?/ około 5,20 i 2-2,20 m;
3. zarejestrowanie pozostałości faszynowo-balkowego umocnienia zachodniego brzegu wyspy;
4. natrafienie na relikty wału /?/ ziemnego, otaczającego obiekt dworski przynajmniej od strony zachodniej, powstałego już po częściowym zagospodarowaniu założenia.

W trakcie badań znaleziono m.in. 767 fragmentów ceramiki naczyńowej, 250 ułamków kafli płytkowych /w tym 104 z polewą/ i 84 garnkowych, 18 fragmentów szkła oraz częściowo wytarty szeląg litewski Jana Kazimierza z 1667/77 r. Odkrywane podczas eksploracji ciałki regiel z ciągami palcowymi, fragmenty kamieniarki i ceglanych płytek posadzkowych sugerują, iż należy liczyć się również z relikdami architektury murowanej. Ruchomy materiał zabytkowy, o wyraźnym "dworskim" charakterze, pozwala na określenie ram chronologicznych stanowiska na lata około 1600-1720. Było to starsze założenie dworskie na terenie Brodni, poprzedzające powstałe w I połowie XVIII stulecia siedzibę szlachecką, z zachowanymi m.in. do niedawna ławami drewnianym, wzniesionym w 1746 r. /Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. II, woj. łódzkie, w. 45/.

Dokumentacja badań i materiał zabytkowy przekazane będą do Biura Dokumentacji Zabytków w Sieradzu.

Przewiduje się dokumentację prac.

CHEŁMNO n. Nerem, gm. Debie
woj. konińskie
Obóz zagłady

Muzeum Okręgowe
w Koninie

Badania prowadzili mgr Krzysztof Gorczyca i mgr Józef Kapusta. Finansowało Muzeum Okręgowe w Koninie. Pierwszy sezon badań. Obóz zagłady z okresu II wojny światowej.

Obóz w Chełmnie funkcjonował w dwóch fazach: grudzień 1941 - kwiecień 1943 oraz czerwiec-sierpień 1944 r. Jego przeznaczeniem było wyłącznie likwidacja ludności pochodzenia ży-

dowskiego z Polski i podbitej Europy, a także mniejszych grup Polaków, Cyganów oraz jeńców radzieckich. W pierwszej fazie ofiary mordowano bezpośrednio po przybyciu do dworu we wsi w samochodach-komorach gazowych. Następnie wywożono je do lasu ruchowskiego gdzie grzebano na 2 polanach w zbiorowych mogiłach. Z czasem zaczęto je palić w murowanych krematoriach. W drugiej fazie działalności obozu również garowanie odbywało się na terenie lasu.

Ogółem w obozie zgładzono około 350 000 osób.. Przeżyły zaledwie 3, którym udało się uciec. Wszelkie ślady swej działalności hitlerowcy starannie zatarli, łącznie z wysiedzeniem dworu w Chełmie. Z tych oczywistych przyczyn nie zachowały się żadne informacje dotyczące rozplanowania oraz zabudowy terenu obozu w lesie ruchowskim.

Wystąpienie Urzędu Miasta i Gminy Dąbie oraz GKBZH z inicjatywą powołania na terenie obozu muzeum spowodowało włączenia się Muzeum Okręgowego w Koninie w działania przygotowawcze.

Dane uzyskane z fotointerpretacji zdjęć lotniczych z 1958 r. pozwoliły na sfinalizowanie w obrębie leśnych polan zasięgu zbiorowych mogił, czterech baraków oraz kilku wykopów o bliżej nieokreślonej funkcji. Jedno z krematoriów zostało odkryte w trakcie kopania rowów pod wodociąg.

Celem przeprowadzonych badań wykopaliskowych było sprawdzenie informacji pochodzących z fotointerpretacji oraz ewentualne odsłonięcie dla ekspozycji jednego z krematoriów. Mogił z oczywistych względów rozpoznawać nie zamierzano.

Założono 5 wykopów o łącznej powierzchni 208 m². Wyjaśniono, że ślady po barakach nie zachowały się /wykopy I i III/. Zostały one prawdopodobnie zatarte w czasie prac porządkowych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Stwierdzono, że spalone kości ludzkie oprócz tego, że wysypywano je do Marty, rozsypany po lesie /do dziś występują na powierzchni/, zakopywano również w niewielkich płytkich jamach /wykop IV/.

Wyjaśniono funkcję jednego z wykopów - służył on prawdopodobnie hitlerowcowi do palenia rzeczy osobistych odebranych ofiarom, a nie kwalifikujących się do wywozu do Rzeszy. Z rowu sondażowego /wykop V/ przeprowadzonego przez ten wykop uzyskano duże ilości sztuców, okuć torebek, portmonetek, walizek, butów, sprzączki pasów, szczyrorki, tzw. łabki do pończoch, okucia protez, sztuczne szczęki, guziki m.in. z od radzieckiego munduru itp. oraz łuski od nabożów karabinowych i pistoletowych.

Uchwycono częściowo pozostałości jednego z krematoriów /wykop II/. Mają one postać dużego wkopu o wymiarach prawdopodobnie około 17 x 17 m o ukośnych ścianach. Wypełnisko jego stanowi jasnoszary piasek z popiołem i ogromną ilością pokruszonych, przepalonych kości ludzkich. Na głębokości około 2 m pod ścianami wkopu uchwycono bryły betonu i pokruszone cegły, stanowiące resztki wysadzonego w powietrze fundamentu krematorium. Zaobserwowano, że beton zbrojny był elementami wózków działających. Przy ścianie południowej krematorium odsłonięto układ rur drenarskich doprowadzających prawdopodobnie powietrze do piecowiska. Na głębokości 2,5 m nie osiągnięto jeszcze calca.

Materiały i dokumentacja znajdują się w Muzeum Okręgowym w Koninie.

Badania będą kontynuowane.

CHOCEŃ
woj. wrocławskie

patrz
późne średniowiecze

CIECHANÓW
Zamek

patrz
późne średniowiecze

DROGUSZA, gm. Bielawy
woj. skierniewickie
Stanowisko 2

Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków
w Skierniewicach
Konservator Zabytków Archeologicznych

Badania prowadził mgr Andrzej Kosiorok przy współpracy
mgr. mgr. Piotra Świątkiewicza i Justyna Skowrona. Finan-